

LIETUVOS SUNKIŲJŲ ARKLIŲ VEISLĖS AUGINTOJŲ ASOCIACIJA

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ VEISLĖS ARKLIŲ VEISIMO PROGRAMA 2022 – 2027 metams

Kaunas, 2022

TURINYS

TURINYS.....	2
ĮVADAS	3
STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS VEISLININKYSTĖS PROCESO VALDYMAS	4
STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS KŪRIMO ISTORIJA.....	5
APSKAITOS VEDIMO REIKALAVIMAI	8
STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS KILMĖS KNYGŲ NUOSTATAI.....	9
NAUDOJAMOS SĄVOKOS	9
BENDROSIOS NUOSTATOS	9
KILMĖS KNYGŲ TVARKYMAS.....	13
KILMĖS PAŽYMĖJIMAS.....	14
STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ VEISLĖS ARKLIŲ VERTINIMO TAISYKLĖS	16
ERŽILŲ LINIJOS IR KUMELIŲ ŠEIMOS	17
ERŽILŲ LINIJOS.....	17
AGRASTO 156 LINIJA.....	17
KALMANO 185 LINIJA	17
KLINTO 488 LINIJA.....	17
ŠACHTIORO II 235 LINIJA	17
KRAVALL SE 22-06-5155 A LINIJA.....	18
KUMELIŲ ŠEIMOS.....	19
STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS SAUGOJIMAS	20
STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ VEISLĖS ARKLIŲ VEISIMO PROGRAMOS 2022-2027 METAMS TIKSLAI BEI UŽDAVINIAI.....	23
REKOMENDACIJOS VEISĖJAMS IR AUGINTOJAMS	25
NAUDOTA LITERATŪRA	26

IVADAS

Stambių žemaitukų arklių veislės veisimo programa – tai būtina veislės išsaugojimo bei gerinimo dalis, kurioje yra numatomi veisimo tikslai bei uždaviniai. Ši veisimo programa skirta stambių žemaitukų veislės arklių veisėjams, augintojams, savininkams ir kitiems asmenims prisidedantiems prie veislės išsaugojimo bei gerinimo. Programa privalo būti peržiūrima bei patvirtinama ne rečiau kaip kas penkerius metus. Veisimo programos tikslas - Stambių žemaitukų veislės išsaugojimas ir gerinimas. Veisimo programa vykdoma Lietuvos Respublikos teritorijoje, o esant būtinybei ir už Lietuvos Respublikos ribų. **Už veisimo programos vykdymą yra atsakinga Lietuvos sunkiųjų arklių veislės augintojų asociacija.**

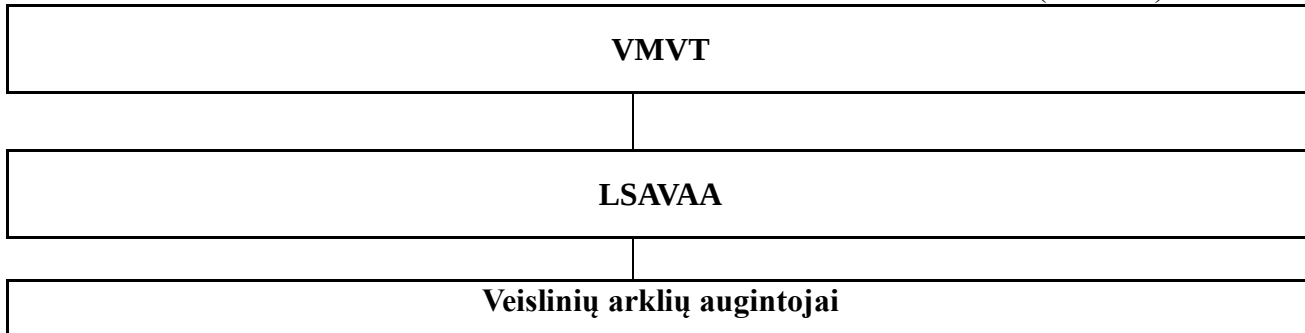
Veisimo programa parengta remiantis „2016 m. birželio 8 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/1012 dėl zootechninių ir genealoginių reikalavimų, taikomų grynaveislių veislinių gyvūnų ir hibridinių veislinių kiaulių veisimui, prekybai jais bei jų genetinės medžiagos produktais ir jų įvežimui į Sąjungą, kuriuo iš dalies keičiami Reglamentas (ES) Nr. 652/2014, Tarybos direktyvos 89/608/EEB ir 90/425/EEB bei panaikinami tam tikri gyvūnų veisimo srities aktai („Gyvūnų veisimo reglamentas“) (Tekstas svarbus EEE)“ nuostatomis.

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS VEISLININKYSTĖS PROCESO VALDYMAS

Stambiųjų žemaitukų arklių veislės veislininkystė apima teisinių, organizacinių, mokslo, selekcinį – zootechninių, ūkinių ir veterinarinių priemonių visumą, žirgų vertei išryškinti ir pagerinti.

Stambiųjų žemaitukų arklių veislės veislininkystės proceso valdymo sistemos organizacinė struktūra

(1 lentelė)

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS KŪRIMO ISTORIJA

Stambiųjų žemaitukų veislė pradėta kurti XIX a. antroje pusėje, kadangi pradėta gerinti ir gaminti sunkesnė žemės ūkio technikai, kuriai traukti reikėjo, didesnio darbingumo, platesnį žingsnį turinčių stambesnių arklių. Todėl mažas žemaitukų ūgis ir masė buvo didelis trūkumas.

Apie 1850 m. bandyta vietinius žemaitukus kryžminti su arabų veislės eržilais, tačiau toks kryžminimas nedavė gerų rezultatų, kadangi gauti mišrūnai buvo smulkūs, silpnomis krūtinėmis ir mažai kaulingomis kojomis. 1879 m. įkurta „Raseinių žemaičių veislės arklių veisimui skatinti draugija“ kurios tikslas buvo skatinti žemaitukų auginimą bei didinti arklių masę ir ūgį vykdant veisimą atrankos ir pasirinkimo būdu, vykdant grynąjį veisimą, tačiau pastebėta, kad toks veisimo procesas vyksta lėtai ir nėra labai efektyvus. Tuomet pradėta vietinius arklių kryžminti su įvairių veislių eržilais. Palaipsniui žemaitukų populiarumas mažėjo, o stambintų arklių populiarumas didėjo, tam įtakos turėjo ir stambiųjų arklių paklausa bei geros eksporto kainos.

XX a. pradžioje vėl bandyta arklių ūgio ir masės didinimui naudoti arabų veislės eržilus, todėl buvo importuoti du eržilai, o gautas prieauglis nebuvo toks kokio tikėtasi, nors prieauglis ir buvo didesnis ūgiu, tačiau neteko gerųjų žemaitukų savybių. Šiuo laikotarpiu Rytų Lietuvoje, kur vyrauja lengvesnė, mažiau derlinga žemė, poreikio stambiems arkliams nebuvo todėl čia kryžminimui naudoti ristūnų, jojamųjų arba šiaurės švedų grynaveislei eržilai ar jų mišrūnai. 1923 - 1925 m. į Lietuvą įvežta šiaurės švedų veislės arklių: 4 eržilai ir 35 kumelės, kurie vėliau buvo naudojami mišrinimui su vietiniais arkliai, gautas prieauglis buvo labai geros kokybės ir vėliau tapo pagrindiniais stambiųjų žemaitukų veislės pradininkais. Šie mišrūnai išvaizda buvo labai panašūs į grynaveislius žemaitukus, bei išlaikė jų gerąsias savybes, bet buvo stambesni už juos. Šie arkliai turėjo: nedidelę galvą su plačia kakta, vidutinio ilgumo ar trumpą kaklą, tiesią nugarą ir gerai išgaubtus šonkaulius, apvalias strėnas, vidutinio platumo, gilią krūtinę, trumpas, stiprias sausas, taisyklingos formos kanopomis galūnes, plauko spalva – įvairi, dažniau pasitaikydavo bėra, juoda, peleką.

1928 m. įkurta „Lietuvos vietinių arklių gerinimo draugija“. 1929 m. ši draugija paruošė pirmąsias vertinimo taisykles. Buvo nustatytas minimalus vietinių arklių ūgis: I klasė (aukščiausia) eržilų – 145 cm., IV klasė (žemiausia) – 142 cm., kumelių ūgis atitinkamai - 142, 140 cm.

1940 m. Lietuvos okupaciją ir II pasaulinis karas sutrikdė arklininkystės darbą, tačiau 1944 m. nuspręsta veiklą atkuri, o nuo 1946 m. pradėta vertinti vietinius arklius, taip pat nuo 1946 m. vietinius arklius imta minėti kaip dvi atskiras žemaitukų ir Rytų Lietuvos važiuojamųjų arklių veislines grupes. Kadangi duomenys ir arklių tipas rodė, kad Rytų Lietuvos važiuojamieji nėra gryni žemaitukų veislės arkliai, tačiau yra išlaikę vertingąsias žemaitukų veislės arklių savybes: gerą sveikatą, ilgaamžiškumą, nereiklumą šėrimui, darbingumą bei atsparumą ligoms.

Ruošiant Rytų Lietuvos važiuojamųjų arklių (Stambųjų žemaitukų) veisimo planą, tarp vietinių arklininkystės specialistų iškilo nesutarimų dėl šių arklių tipo, todėl tvirtas ir tikslus veisimo planas nebuvo paruoštas. Tuometinis žemės ūkio ministras, K. Liaudis, kreipėsi į Visasąjunginį arklininkystės mokslinio tyrimo institutą, prašydamas padėti įvertinti Rytų Lietuvos arklius (Stambiuosius žemaitukus). Institutas į Lietuvą atsiuntė savo atstovą – žemės ūkio mokslų kandidatą V. V. Beliajevą. Rytų Lietuvos arkliams ištirti buvo surengta mokslinė – ekspedicinė apžiūra, kurioje dalyvavo Visasąjunginio arklininkystės mokslinio tyrimo instituto ir Lietuvos arklininkystės specialistai. Ekspedicijos darbo metu buvo apžiūrėta ir įvertinta 1600 arklių. Gera įvertinti arkliai buvo įrašomi į kilmės knygas. Į apskričių kilmės knygas buvo įrašyta 315 arklių iš jų – 86 eržilai ir 229 kumelės. Ekspedicijos metu įrašytų į kilmės knygas Rytų Lietuvos vietinių arklių kūno matmenys:

Eržilų (n=86) Kumelių (n=229)

Aukštis ties gogu - 151 (144 – 162) 150 (136 – 162)

Įstrižas liemens ilgis - 157 (145 – 176) 156 (142 – 173)

Krūtinės apimtis - 178 (163 – 197) 178 (160 – 200)

Plaštakos apimtis - 20,0 (18 – 23) 19,5 (18 – 23)

Ekspedicijos dalyvių nuomone, apibūdinta veislinių arklių grupė gali sudominti savo išore, darbingumu bei sugebėjimu prisitaikyti prie vietinių klimatinių šėrimo ir laikymo sąlygų. Jų nuomone, šie arkliai visiškai patenkina Lietuvos gyventojų poreikius.

Atsižvelgiant į ekspedicijos išvadas, 1949 m. Spalio 8 dieną pasitarime, dalyvaujant Lietuvos TSR Mokslų akademijos (R. Žebenka), Veterinarijos ir Žemės ūkio akademijų (prof. K. Aleksa, doc. V. Juozapavičius) moksliniams bendradarbiams ir Respublikos žemės ūkio ministerijos arklininkystės specialistams, buvo pritarta ekspedicijos išvadai – tipingus vietinius važiuojamojo tipo arklius, susiformavus senojo tipo žemaituko pagrindu, kuriems atrankos, nežymaus mišrinimo bei auginimo

sąlygomis padidėjo ūgis bei masė bei ryškesnių kitų veislių požymių priskirti žemaičių veislės sustambintam tipui.

1949 m. Vilniaus rajone, Riešėje, įkurtas Vilniaus valstybinis žirgynas, kurio pagrindinė užduotis buvo auginti ir gerinti žemaičių veislės arklius (Stambiuosius žemaitukus). 1959 metų pradžioje žirgyne buvo laikoma 161 stambusis žemaitukų veislės žirgas, tame tarpe 47 kumelės ir 43 eržilai.

1959 metais Lietuvos KP(b) CK XII plenumo nutarimu stambųjų žemaitukų arklių veislė paskelbta planine arklių veisle respublikoje.

1963 m iš Švedijos į Lietuvą įvežti 4 šiaurės švedų veislės eržilai, o 1965 m. įvežti dar 3 eržilai. Didžiausią įtaką veislės formavimui turėjo šie šiaurės švedų veislės eržilai: Klintas 488 (155 – 163 – 201 – 23; 8 - 7 – 8 – 10, el.); Listeris 495 (156 – 167 – 206 – 21,5; 8 – 7 – 8 – 9 el.); Orgilas 516 (156 – 167 – 194 – 22,5; 8 – 8 – 7 – 5, el.); Kegelis 486 (155 – 163 – 195 – 22; 8 – 7 – 8 – 5 el.); Praktikas 521 (155 – 165 – 195 – 21; 8 – 7 – 8 el.).

Stambųjų žemaitukų auginimu rūpinosi ir Dusetų valstybinis žirgynas įkurtas 1967 m.

1973 metais Vilniaus valstybinis žirgynas laikė, apie 160 stambųjų žemaitukų – 48 eržilus ir 33 kumeles.

1982 metais Vilniaus žirgyne buvo 160 stambųjų žemaitukų veislės arklių, tarp jų 44 eržilai ir 21 veislinė kumelė.

Nuo 1985 m. visuose raštuose vartotinas arklių veislės pavadinimas yra *stambieji žemaitukai*.

Stambųjų žemaitukų veislės arklių tipą bei išsivystymą charakterizuoja kūno matmenys, stambiojo tipo arkliai žymiai didesni už senojo tipo žemaitukų veislės arklius. Todėl skirtumas tarp arklių matmenų turėtų siekti: aukščio ties gogu 9 – 10 cm. skirtumas, liemens ilgio – 14 - 18 cm. krūtinės apimties – 15 -18 cm., plaštakos apimties – 1,4 - 2 cm., suaugę eržilai vidutiniškai turėtų sverti – 572,6 kg. (490 – 660 kg.), kumelės – 533,3 kg. (470 – 600 kg.). (1)

Veislės pripažinimo metu veislę sudarė 6 linijos šiuo metu yra išlikusios tik 4 linijos:

- Agrasto 156
- Klinto 488
- Kalmano 185
- Šachtioro II 235

APSKAITOS VEDIMO REIKALAVIMAI

Arklių veislynuose ir veislinėse bandose turi būti atsakingai ir teisingai vedama pirminė veislininkystės apskaita, kurią tikrinti turi teisę veislininkystės institucija (LSAVAA), ir kuri perduodama į ŽŪIKVC. Veisliniai arkliai turi būti suženklinti pagal galiojančią ženklinimo tvarką, identifikuoti (aprašyti pagal spalvą, žymes), turėti Lietuvos sunkiųjų arklių veislės augintojų asociacijos išduotus tapatybės nustatymo dokumentus, būti įrašyti į kilmės knygas ar jų papildymus.

Veislinio eržilo laikytojas po kergimo pildo „Kumelės kergimo (sėklinimo) pažymėjimą“, pagal ant „Kumelės kergimo (sėklinimo) pažymėjimo“ pateiktą instrukciją ir pateikia „Kumelės kergimo (sėklinimo) pažymėjimą“ LSAVAA.

Jei kumelė apvaisinama dirbtiniu būdu „Kumelės kergimo (sėklinimo) pažymėjimą“ pildo asmuo atlikęs dirbtinį apvaisinimą.

Gimus kumeliukui, iki kumeliukui sueina 12 mėnesių, reikia užpildyti AŽ-1 formą („Pranešimas apie arklio registravimą“), kurią užpildo asmuo turintis teritorinės VMVT išduotą paslaugų teikimo teisę patvirtinantį dokumentą, bei suženklinti mikroschema. AŽ - 1 forma siunčiama LSAVAA. LSAVAA kumeliuko duomenis užregistruoja į elektroninę duomenų bazę, kuri kumeliukui sugeneruoja unikalų registracijos numerį. Savininkas susimoka už paso pagaminimą ŽŪIKVC, pagamintas pasas siunčiamas į LSAVAA, asociacija sutvarko žirgo pasą ir išduoda jį kumeliuko savininkui.

Pasikeitus žirgo savininkui pildoma GŽ - 2 arba GŽ - 2a forma. Žirgui kritus, ar paskerdus žirgą savoms reikmėms pildoma GŽ - 2 forma ir (arba) gaišenos važtaraštis, o žirgo pasas gražinamas jį išdavusiai institucijai.

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS KILMĖS KNYGŲ NUOSTATAI

NAUDOJAMOS SĄVOKOS

1. Arklio veisėju pripažįstamas:
 - 1.1. kumelės (t. y. motinos) savininkas arba nuomotojas kergimo (apsėklinimo) metu;
 - 1.2. kumelės savininkas arba nuomotojas kumeliuko atsivedimo metu.
2. Grynasis veisimas - veisimo būdas kai poruojami du tos pačios veislės individai.
3. Veisimo programoje pripažinta gerinančioji veislė - Stambijų žemaitukų veislės atveju tai arklių veislės naudotos Stambijų žemaitukų veislės išvedime.
4. Veisimo programoje nepripažinta gerinančioji veislė - (toliau nepripažinta veislė) bet kuri kita arklių veislė nepripažinta kaip gerinančioji arklių veislė, įskaitant ir naudojamus veislei tipingus mišrūnus be dokumentinių kilmės duomenų.
5. Grynaveislis (eržilas/kumelė) nuo veisimo programoje pripažintos gerinančiosios veislės - pirmos arba antros (priklausomai nuo to, kuri pripažinta veislė buvo panaudota) kartos palikuonis nuo gerinančiosios veislės eržilo ar kumelės ir Stambijų žemaitukų eržilo ar kumelės.
6. Grynaveislis (eržilas/kumelė) nuo veisimo programoje nepripažintos veislės - žirgas pripažįstamas grynaveisliu kai jo kilmėje yra:
 - 6.1. eržilams - ne daugiau kaip $1/16$ (tai yra IV protėvių karta) nepripažintos veislės kraujo;
 - 6.2. kumelėms - ne daugiau kaip $1/8$ (tai yra III protėvių karta) nepripažintos veislės kraujo;
 - 6.3. išskyrus tuos atvejus kai žirgas jau pripažintas grynaveisliu ar vienas iš jo tėvų pripažinti grynaveisliu (kurių kilmėje yra daugiau nei $1/8$ - eržilams, $1/4$ - kumelėms veisimo programoje nepripažintos veislės kraujo).

BENDROSIOS NUOSTATOS

7. Veislinių arklių kilmės knygas (toliau – kilmės knygos arba KK) tvarko pripažintos arklių veislininkystės institucijos VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro (toliau – ŽŪIKVC) informacinės sistemos duomenų bazėje.
8. Kilmės knygų duomenis kaupia, sistemina, saugo ir ataskaitas teikia ŽŪIKVC.

9. Arklio veisėjas yra atsakingas už pirminių duomenų teisingumą. Pripažintų veislininkystės institucijų atsakingi asmenys, turintys suteiktą ŽŪIKVC prisijungimo prieigą, turi teisę koreguoti, pakeisti duomenis, suvesti arklių vertinimo duomenis ir ekspertų – vertintojų komisijos sprendimo, kuris nesikerta su kilmės knygos nuostatomis, pagrindu įrašyti arklį į tam tikrą kilmės knygos skyrių.
10. Kilmės patikrinimo testai (DNR testai) atliekami visiems arkliais, įrašomiems į pagrindinį kilmės knygos I ir II skyrius. Kilmės patikrinimo testai atliekami ginčytiniais atvejais siekiant identifikuoti arklius. Neatitikus žirgo kilmei atliekamas pakartotinis testas, neatitikus šiam testui žirgas perkeliamas į kilmės knygos papildomą skyrių. Už papildomus kilmės patikrinimo testus moka pats žirgo savininkas.
11. Jeigu Lietuvoje yra tvarkomos kelios tos pačios veislės skirtingoms veislininkystės institucijoms priklausančios kilmės knygos, tai eržilai gali būti įrašomi į kelias kilmės knygas, tačiau norint naudoti eržilą LSAVAA veisimo programoje veisimui jis turi būti įvertintas pagal eksterjerą pagal LSAVAA pripažintas vertinimo taisykles, o kumelės įrašomos tik į vieną kilmės knygą, šių kumelių kumeliukai įregistruojami į tą kilmės knygą, kurioje įregistruota jo motina.
 - 11.1. Tais atvejais kai gimsta grynaveisliis kumeliukas, o kumeliuko motina registruota kitoje kilmės knygoje, kurioje kumeliuko savininkas kumeliuko registruoti nenori ir prašo LSAVAA įregistruoti kumeliuką LSAVAA kilmės knygoje ir išduoti kumeliukui pasą galutinį sprendimą dėl kumeliuko registravimo priima LSAVAA prezidentas.
12. Esant poreikiui asociacija pasilieka teisę plėsti Stambijų žemaitukų arklių veisimo programos vykdymo teritoriją už Lietuvos Respublikos ribų, tam numatant atskiras taisykles žirgų registravimui ir įrašymui į Stambijų žemaitukų arklių veislės registrą. Arkliai galės būti pripažįstami grynaveisliais tik pagal pasirašytą bendradarbiavimo sutartį su besikreipiančia šalimi.
13. LSAVAA Stambijų žemaitukų veislei gerinančiosiomis veislėmis pripažįsta - Šiaurės švedų, Orlovo ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių veisles, Stambijų žemaitukų prieauglis su šiomis veislėmis pripažįstamas grynaveisliu kai tai yra:
 - 13.1. pirmos kartos Stambijų žemaitukų ir Šiaurės švedų palikuonis;
 - 13.2. antros kartos Stambijų žemaitukų ir Orlovo ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių veislių palikuonis;

- 13.2.1. antros kartos palikuonis pripažįstamas grynaveisliu tik tuo atveju jai vienas iš jo tėvų yra mišrūnas nuo pripažintos gerinančiosios veislės, o antras iš tėvų yra gautas grynuoju veisimu.
14. Importuotiems eržilams ir kumelėms, bei eržilams, kurių sperma naudojama Lietuvoje, paliekami originalūs (tuos eržilus veislei naudoti pradėjusios šalies) registracijos numeriai;
- 14.1. Importuotus eržilus įvertina LSAVAA vertinimo komisija. Vertinimo komisijos sprendimu eržilui suteikiama arba nesuteikiama licencija veisimui.
- 14.2. Spermos naudojimo atveju LSAVAA vertinimo komisija išnagrinėja eržilo veislės asociacijos atlikto eržilo eksterjero vertinimo duomenis ir iš nuotraukų ar filmuotos medžiagos įvertina eržilo tipingumą veislei.
15. Pageidaujama, kad einamaisiais metais prieauglis nuo gerinančiosios veislės ar kitų nepripažintų veislių (įskaitant tipingus mišrūnus) neviršytų 10 %.
16. Kilmės knygos leidžiamos pagal pripažintų veislininkystės institucijų vidaus tvarką.
17. Arkliai, kuriuos prašoma įrašyti į kilmės knygas, turi būti sveiki ir gerai išsivystę.
18. Kilmės knyga (KK) suskirstyta į pagrindinį ir papildomą skyrius, kurie smulkiau suskirstyti į - eržilų pagrindinį I, II ir III, kumelių pagrindinį I, II, III, bei eržilų ir kumelių papildomus skyrius.
19. Į kilmės knygas įrašomi arkliai, pagal šiuos reikalavimus:
- 19.1. pagrindinis skyrius:
- 19.1.1. įrašomi tik grynaveisliai žirgai;
- 19.1.2. pagrindinis I skyrius:
- 19.1.2.1. įrašomi tik grynuoju veisimu gauti žirgai, kurių abu tėvai įrašyti į kilmės knygos pagrindinį skyrių:
- 19.1.2.1.1. pagal eksterjerą įvertinti elito klase;
- 19.1.2.1.2. pagal eksterjerą įvertinti I klase žirgai, darbingumo bandymų metu įvertinti elito klase;
- 19.1.2.2. pripažintos gerinančiosios veislės žirgai pagal LSAVAA patvirtintas vertinimo taisykles įvertinti elito klase ir pripažinti tinkamais naudoti veisimo programoje;
- 19.1.3. pagrindinis II skyrius:
- 19.1.3.1. grynuoju veisimu gauti žirgai, kurių abu tėvai įrašyti į kilmės knygos pagrindinį skyrių;

- 19.1.3.1.1. pagal eksterjerą įvertinti I klase;
- 19.1.3.1.2. pagal eksterjerą įvertinti I klase žirgai, darbingumo bandymų metu įvertinti I klase;
- 19.1.3.2. pripažintos gerinančiosios veislės kumelės pagal LSAVAA patvirtintas vertinimo taisyklės įvertintos I klase ir pripažintos tinkamomis naudoti veisimo programoje;
- 19.1.3.3. žirgai nuo gerinančiosios veislės (eržilų/kumelių) pripažinti grynaveisliais eksterjero vertinimo metu įvertinti elito klase, kurių abu tėvai įrašyti į kilmės knygą;
- 19.1.3.4. žirgai nuo nepripažintos veislės pripažinti grynaveisliais (kai jų kilmėje yra ne daugiau kaip 1/16 - eržilui, 1/8 kumelei nepripažintos veislės kraujo), eksterjero vertinimo metu įvertinti elito klase, kurių vienas iš tėvų įrašytas į kilmės knygos pagrindinį skyrių;
- 19.1.4. pagrindinis III skyrius:
 - 19.1.4.1. priauglis gautas:
 - 19.1.4.1.1. grynuoju veisimu;
 - 19.1.4.1.2. nuo pripažintos gerinančiosios veislės;
 - 19.1.4.1.3. nuo nepripažintos veislės, kai kilmėje yra ne daugiau kaip 1/16 - eržilui, 1/8 - kumelei nepripažintos veislės kraujo;
 - 19.1.4.2. suaugę grynaveisliai žirgai:
 - 19.1.4.2.1. pagal eksterjerą nevertinti grynaveisliai žirgai;
 - 19.1.4.2.2. gauti grynuoju veisimu žirgai eksterjero vertinimo metu įvertinti II klase;
 - 19.1.4.2.3. žirgai nuo pripažintos gerinančiosios veislės eksterjero vertinimo metu įvertinti I ir žemesne klasėmis;
 - 19.1.4.2.4. žirgai nuo nepripažintos veislės, kai kilmėje yra ne daugiau kaip 1/16 - eržilui, 1/8 - kumelei nepripažintos veislės kraujo, eksterjero vertinimo metu įvertinti I ir žemesne klasėmis;
- 19.2. papildomas skyrius:
 - 19.2.1. grynaveisliai žirgai, kurių kilmės patikrinimo testas (DNR testas) neatitinka jų kilmės pateiktos pase, o tikrosios kilmės nustatyti nepavyko;

19.2.2. priauglis:

19.2.2.1. grynaveisliis priauglis nuo grynaveislių tėvų, kurie abu įrašyti į pagrindinį kilmės knygos skyrių, jei tėvas yra neįvertintas pagal eksterjerą:

19.2.2.1.1. toks priauglis gali būti perkeltas į pagrindinį kilmės knygos skyrių po to kai:

19.2.2.1.1.1. jų tėvas yra įvertinamas pagal eksterjerą, priauglis perkeliamas į kilmės knygos III skyrių;

19.2.2.1.1.2. kai pats priauglis įvertinamas pagal 3 metų amžiaus eksterjero vertinimą, bet neaukščiau kaip į kilmės knygos II skyrių;

19.2.2.2. mišrūnai nuo nepripažintos veislės:

19.2.2.2.1. įskaitant visas tarpines kartas nuo nepripažintos veislės kraujo įliejimo iki tol kol žirgo kilmėje lieka ne daugiau kaip 1/16 - eržilui, 1/8 - kumelei įlietos nepripažintos veislės kraujo;

19.2.3. suaugę mišrūnai:

19.2.3.1. be dokumentinių kilmės duomenų veislei tipiški žirgai mišrūnai įvertinti pagal eksterjerą surinkę atitinkamą balų sumą ir naudojami veisimo programoje:

19.2.3.2. mišrūnai nuo nepripažintos veislės

19.2.3.2.1. įskaitant visas tarpines kartas nuo nepripažintos veislės kraujo įliejimo iki tol kol žirgo kilmėje lieka ne daugiau kaip 1/16 - eržilui, 1/8 - kumelei įlietos nepripažintos veislės kraujo;

19.2.4. eksportuoti arkliai (turi būti nurodyta, į kokias šalis arkliai buvo eksportuoti, arkliai turi būti surašyti pagal eksporto datą, o eksporto šalys – abėcėlės tvarka);

19.2.5. kritę arba nebelaikomi arkliai, pradedant nuo praėjusios knygos išleidimo datos;

19.2.6. ankstesnės kilmės knygos papildymai ir klaidų atitaisymai.

KILMĖS KNYGŲ TVARKYMAS

20. Privalomieji kiekvieno eržilo ar kumelės aprašymo kilmės knygoje duomenys:

20.1. vardas, registracijos Nr.;

20.2. lytis;

20.3. spalva ir žymės;

- 20.4. gimimo data;
 - 20.5. eržilo linija ir kumelės šeima;
 - 20.6. veisėjo, savininko ir (ar) laikytojo vardas, pavardė / pavadinimas, adresas ir telefonas;
 - 20.7. keturių protėvių kartų duomenys, jeigu žinoma vardas, registracijos Nr., gimimo data, veislė, įvertinimas;
 - 20.8. eksterjero įvertinimo balai;
 - 20.9. darbingumo patikrinimo rezultatai;
 - 20.10. kilmės patikrinimo įrašai;
 - 20.11. įrašai apie sprendimus ir jų pakeitimus kilmės knygoje;
 - 20.12. visų registruotų kumelės palikuonių sąrašas;
 - 20.13. į kilmės knygas įrašyto eržilo palikuonių sąrašas.
21. Kiekviename kilmės knygos tome turi būti abėcėlinė žirgų rodyklė ir žirgų registracijos numerių rodyklė (su nurodytais puslapiais), santrumpų paaiškinimai, užsienio valstybių ISO kodai ir kilmės knygos kodai.

KILMĖS PAŽYMĖJIMAS

22. Veislinio arklio kilmės pažymėjimas (toliau – kilmės pažymėjimas) – oficialus dokumentas, kuriuo patvirtinama arklio ar embriono tapatybė ir apibūdinama jo kilmė.
23. Kilmės pažymėjimą išduoda kilmės knygas tvarkanti pripažinta arklių veislininkystės institucija gyvulio savininkui prašant.
24. Kilmės pažymėjimas suformuojamas ŽŪIKVC duomenų bazėje iš joje esančių kilmės knygos duomenų.
25. Kilmės pažymėjime turi būti šie duomenys:
- 25.1. veislininkystės institucijos pavadinimas;
 - 25.2. eržilo ar kumelės vardas, registracijos Nr., kilmės knygos pavadinimo inicialai ir skyrius;
 - 25.3. lytis ir spalva;
 - 25.4. gimimo data ir veislė;
 - 25.5. grafinis arklio žymių atvaizdavimas;
 - 25.6. veisėjo, savininko ir (ar) laikytojo vardas, pavardė / pavadinimas, adresas;
 - 25.7. keturios protėvių kartos (kiek žinoma);

- 25.8. eksterjero ir darbingumo įvertinimas;
 - 25.9. kilmės pažymėjime numatoma vieta keturiems arklio savininkų pasikeitimams, nurodant naujojo savininko vardą, pavardę / pavadinimą, adresą, savininko pasikeitimo datą ir įrašą padariusio įgaliotojo asmens parašą;
 - 25.10. kilmės pažymėjimo išdavimo vieta ir data;
 - 25.11. kilmės pažymėjimą pasirašo veislininkystės institucijos vadovas arba jo įgaliotas kilmės knygą tvarkantis asmuo.
26. Išduotiems kilmės pažymėjimams registracijos numeris suteikiamas automatiškai duomenų bazėje spausdinimo metu.

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ VEISLĖS ARKLIŲ VERTINIMO TAISYKLĖS

Stambiųjų žemaitukų veislės arklių vertinimo taisyklės pateiktos „Lietuvos sunkiųjų ir stambiųjų žemaitukų veislių arklių vertinimo taisyklės 2021-2031 metams“ dokumente

1. Veislinių arklių vertinimo tikslas yra nustatyti jų veislinę vertę, paskirti ir kompleksiskai juos įvertinti.
2. Arklių vertinimą atlieka veislininkystės institucijos (asociacijos) sudaryta ekspertų komisija.

Vertinamų požymių svarba

(2 lentelė)

6 - 18 mėn. amžiaus vertinimas						
Kilmė			Bendras įspūdis			
60%			40%			
			Tipas	Kūno išsivystymas	Galūnių išsivystymas	Aliūrai
Suaugusių arklių vertinimas						
Pirmas įspūdis	Kilmė	Tipas	Eksterjeras	Išsivystymas	Charakteris	Aliūrai
10%	10%	15%	25%	10%	10%	20%

ERŽILŲ LINIJOS IR KUMELIŲ ŠEIMOS

ERŽILŲ LINIJOS

AGRASTO 156 LINIJA

Linijos pradininkas Agrastas 156 g. 1935 m. jo išmatavimai 150-159-200-20,5; el. kl. žinoma kad šis eržilas buvo gelsvos spalvos su žvaigžde, bei dryžiu per nugarą, karšto temperamento. Šiuo metu eržilų linija tęsiama per vienintelę išlikusią eržilo Bukieto 466, jo išmatavimai 155-165-197-19,5 I kl. žinoma kad šis eržilas buvo gelsvos spalvos su dryžiu per nugarą, sūnaus Dakoto 668 sudarytą eržilų linijos atšaką.

Agrasto 156 linijoje yra 8 pagal eksterjerą įvertinti eržilai.

KALMANO 185 LINIJA

Linijos pradininkas eržilas Kalmanas 185 g. 1943 m. tamsiai bėros spalvos, jo išmatavimai 150-155-217-21 el. kl. Šiuo metu eržilų linija tęsiama per eržilo Bachas 824, juodos spalvos, 4 palikuonių Maršo 894, Mandato LTU004180036789, Gaublio LTU004180047310, Mikrobo LTU004180000996 sudarytas eržilų linijos atšakas.

Kalmano 185 linijoje yra 14 pagal eksterjerą įvertintų eržilų.

KLINTO 488 LINIJA

Linijos pradininkas Šiaurės švedų arklių veislės eržilas Klintas 488, jo išmatavimai 155-263-201-23, 8-7-8-10 el. kl. Šiuo metu linija tęsiama per Klinto 488 anūko Banko LTU04180035192 palikuonių besiformuojančias atšakas: Disputo LTU004180031802, Dubingio LTU004180023807, Timbarko LTU004180024107, Biplano LTU004180043503 palikuonis, Dūkšto LTU004180088411, Naido LTU004180111315, Matadoro LTU004180111315, Misterio LTU004180116216. Taip at linijose yra ir dar vienas eržilo Banko LTU04180035192 palikuonis Dionas LTU004180046710 pageidaujamo tipo, bet neįvertintas pagal eksterjerą, veisime kol kas nepanaudotas.

Klinto 488 linijoje yra 10 pagal eksterjerą įvertintų eržilų.

ŠACHTIORO II 235 LINIJA

Linijos pradininkas eržilas Šachtioras II g. 1953 m. jo išmatavimai 155-162-192-21 I kl. pažymima, kad šis eržilas buvo gražaus harmoningo kūno sudėjimo bei ypač aukštomis darbingumo

savybėmis, kurias šis eržilas perdavė savo palikuonims. Šiuo metu linija tęsiama per Šachtioro II 235 palikuonių Baro 453 ir Gipso 583 atšakas.

Baras 453 buvo gelsvos spalvos, jo išmatavimai 158-169-188-20 el. kl., šiuo metu linijos atšakoje yra tik 1 eržilas Mūras LTU004180092912 tamsiai sartos spalvos pagal eksterjerą neįvertintas ir palikuonių neturi.

Gipsas 583 buvo juodbėros spalvos, jo išmatavimai 156-163-190-21 el. kl., jo atšaka tęsiama per dviejų eržių Bromo 664 ir Talino LTU004180036486 palikuonis.

Bromas 664 buvo juodos spalvos, vienintelis likęs šios eržių linijos atšakos dalies tęsėjas yra eržilas Moris LTU004180005592 apie eržilo eksterjero vertinimą duomenų nėra, veisimui panaudotas vieną kartą.

Kitas ir pagrindinis Gipso 583 atšakos ir visos Šachtioras II 235 linijos tęsėjas Talinas LTU004180036486, bulanos spalvos, el. kl. Talino LTU004180036486 atšakos dalis tęsiama per šiuos eržilus ir jų palikuonis: Marmuro LTU004180020598 palikuonys, Mitas LTU004180002200 ir jo palikuonys, Nektaras LTU004180022300 ir jo palikuonys, Verpetas LTU004180029001.

Šachtioro II 235 linijoje yra 18 pagal eksterjerą įvertintų eržių.

KRAVALL SE 22-06-5155 A LINIJA

Linijos pradininkas Šiaurės švedų arklių veislės eržilas Kravall SE 22-06-5155 A g. 2006 m. juodbėros spalvos, jo išmatavimai 156-218-25 el. kl. (86,37 b.) tai yra naujai kuriama eržių linija. Eržilas Kravall SE 22-06-5155 A į Lietuvą importuotas 2019 m. iš Švedijos, jo įvertinimai Švedijoje: pagal eksterjerą 9-9-8-9-9=44 b.; pagal darbingumą 6-6-7-7-7=33 b. Švedijoje šis eržilas įvertintas Elito klase, Švedijoje eržilas gali būti įvertintas elito klase tik tuo atveju kai jis yra įvertintas pagal eksterjerą ir įvykdęs darbingumo testą, bei turintis įvertinto pagal eksterjerą prieauglio. Tai yra Lietuvoje Stambijų žemaitukų arklių veislei naudojamo Aukščiausios klasės įvertinimo atitikmuo. Lietuvoje LSAAVAA pagal eksterjerą įvertintas Elito klase (86,37 b.), darbingumo bandymų metu įvertintas Elito klase (81,8 b.) ir licencijuotas veisimui. Naudojant šį eržilą tikimasi išplėsti Stambijų žemaitukų arklių veislės genetinę struktūrą bei pagerinti Stambijų žemaitukų eksterjero savybes (kaulingumą, išsivystymą – bendrą išpūdį), charakterį, aliūrus, darbines savybes.

Kravall SE 22-06-5155 A linijoje yra 1 pagal eksterjerą įvertintas eržilas.

Pagal eksterjerą ir / ar darbingumą įvertintų eržilų skaičius kiekvienais metais po eksterjero ir / ar darbingumo vertinimo renginių kinta, todėl pagal eksterjerą ir / ar darbingumą įvertintų eržilų sąrašas kasmet atnaujinamas ir pateikiamas Stambijų žemaitukų veislės žirgų augintojams, po paskutinio tais metais vykusio žirgų eksterjero ir / ar darbingumo vertinimo renginio.

Eržilų linijų genealoginės schemos pateiktos **Priede Nr. 1**

KUMELIŲ ŠEIMOS

Stambijų žemaitukų arklių veislė buvo ir yra veisiama linijomis, todėl šeimos buvo sudarytos tik buvusiam valstybiniam Vilniaus žirgyne, sudarytos 4 - Bėrutės 392, Gulbės 1205, Minties 1840, ir Danutės 394 šeimos. Taip pat analizuojant genealogiją galima atsekti ir daugiau naujai susiformavusių kumelių šeimų. Šiuo metu Stambijų žemaitukų veislėje atsekama 20 kumelių šeimų, jų dydis stipriai varijuoja nuo vos 1 kumelės iki daugiau nei 50 kumelių šeimoje. Šiuo metu kiekvienos grynaveislės Stambijų žemaitukų veislės kumelės kilmė yra atsekama per mažiausiai dvi ar tris kartas.

Kumelių šeimų genealoginės schemos pateiktos **Priede Nr. 2**

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ ARKLIŲ VEISLĖS SAUGOJIMAS

Veislės saugojimo procese reikia siekti išsaugoti esamas Stambųjų žemaitukų veislės eržių linijas:

- Agrasto 156
 - Kalmano 185
 - Klinto 488
 - Šachtioro II 235
 - bei kumelių šeimas
1. Nykstančių linijų, eržilams darbingumo bandymai neprivalomi, bet rekomenduojami;
 - 1.1. Linija nebelaikoma nykstančia joje esant 4 ir daugiau licencijuotų eržių.
 2. Nykstančių linijų atšakų eržilams darbingumo bandymai neprivalomi, bet rekomenduojami.
 - 2.1. Atšaka - eržių linijos dalis tęsiama per konkretaus tos linijos eržilo palikuonis, atšaką sudaro bent 3 eržių kartos;
 - 2.2. Atšaka nebelaikoma nykstančia esant joje 2 ir daugiau eržių.

Veislės saugojimo procese, vykdant selekciją reikia laikytis atrankos kriterijų. Todėl:

1. rekomenduojama žirgus veisti grynuoju veisimu, genetinės įvairovės didinimui žirgų poras veisimui parenkant kas 2 - 3 m., vengti giminingų žirgų poravimo.
2. Veisimui naudoti eržilus ir kumeles įvertintus pagal eksterjerą, pagal LSAVAA patvirtintas vertinimo taisykles.
 - 2.1. Reprodukcijai nenaudoti II klase įvertintų eržių bei kumelių.
3. Naudoti tik licencijuotus pagal eksterjerą Elito ir I klasės eržilus, darbingumo bandymuose įvertintus 10 balų ir daugiau.
4. Susisteminti arklių vertinimų rezultatus, nurodant kilmę, eržilo liniją.
5. Sukaupti DNR profilių bazę:
 - 5.1. visi veisime naudojami eržilai turi turėti DNR profilių sertifikatus;
 - 5.2. duomenų bazėje turėtų būti sukaupti visų arklių esančių kilmės knygos I ir II pagrindiniame skyriuje DNR profilių sertifikatai.

6. Veislės saugojimo procese, siekiant išplėsti eržilų linijų skaičių, pagerinti arklių eksterjero, darbinės, charakterio savybes, įliejamas Šiaurės švedų arklių veislės kraujas. Taip pat gali būti įlietas Orlovo ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių veislių kraujas.
 - 6.1. Importuojamas veislinis eržilas reproduktorius, kurį planuojama naudoti veisimui, turi būti įvertintas pagal eksterjerą ir licencijuotas veisimui jo paties veislėje, o importas privalo būti suderintas su LSAVAA vadovybe. Importuotas veislinis eržilas prieš panaudojimą veisimui privalo būti įvertintas pagal LSAVAA patvirtintas vertinimo taisykles.
7. Pageidaujama, kad einamaisiais metais prieauglis nuo gerinančiosios veislės ar kitų nepripažintų veislių (įskaitant tipingus mišrūnus) neviršytų 10 %.
8. 2019 m. Importuotas Šiaurės švedų arklių veislės eržilas Kravall SE 22-06-5155 A, g. 2006 m. juodbėros spalvos, jo išmatavimai 156 – 218 – 25, Švedijoje įvertintas Elito klase, Lietuvoje LSAVAA taip pat pagal eksterjerą įvertintas Elito klase (86,37 b.), darbingumo bandymų metu įvertintas Elito klase (81,8 b.) ir licencijuotas veisimui. Jau naudojamas veisime. Naudojant šį eržilą tikimasi pagerinti Stambųjų žemaitukų eksterjero savybes (kaulingumą, išsivystymą – bendrą įspūdį), charakterį, aliūrus, darbinės savybes, išplėsti genetinę struktūrą, suformuoti naują eržilų liniją.
9. **Stambiųjų žemaitukų arklių veislės gerinimas yra būtina veislės išsaugojimo sudėtinė dalis, todėl:**
 - 9.1. Stambiųjų žemaitukų arklių veislėje mažinant įvaisą ir plečiant genetinę struktūrą reprodukcijai naudoti tik licencijuotus Elito klase įvertintus eržilus ir kumeles nuo Šiaurės švedų, Orlovo ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių veislių eržilų.
10. Veislinės kumelės turinčios $\frac{1}{4}$ gerinančiosios veislės (Šiaurės švedų) kraujo veisime gali būti naudojamos veisimui su gerinančiosios veislės eržilais (Šiaurės švedų).
11. Veisliniai arkliai (eržilai ir kumelės) turintys $\frac{1}{2}$ gerinančiosios veislės (Šiaurės švedų, Orlovų ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių) kraujo veisime gali būti naudojami veisimui su veisliniais arkliais neturinčiais gerinančiosios veislės kraujo bei veisliniais arkliais (eržilais ir kumelėmis) turinčiais ne daugiau kaip $\frac{1}{4}$ gerinančiosios veislės (Šiaurės švedų, Orlovų ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių) kraujo.
12. Šiaurės švedų, Orlovų ristūnų, Žemaitukų, Arabų arklių, veislių eržilų reprodukcijai nebenaudoti:
 - 12.1. jei daugiau kaip 65% eržilo sūnų įvertinami I klase ir mažiau;

- 12.2. kai konkreta us er žilo 4 an ūkai - er žilai įvertinami Elito klase.
13. Darbingumo bandymai laikomi išlaikytais er žilui / kumelei surinkus 10 balų (I klasės įvertinimas).
14. Visus er žilus rekomenduojama pakartotinai įvertinti nuo 8 metų amžiaus. Pakartotinis er žilo vertinimas gali būti atliekamas laikymo vietoje:
- 14.1. Pervertinami er žilai turi būti tokioje pat būklėje (kondicijoje) kaip ir įprastuose vertinimuose.
- 14.2. Elito klasės er žilams ir kumelėms, už palikuonių kokybę, bei darbingumo bandymuose įvertintiems 60 balų ir daugiau, bei įvertintiems pagal palikuonių kokybę suteikiama aukščiausia klasė. Tokių tėvų palikuonims balas už kilmę didinamas 1-2 balais. Priklausomai nuo aukščiausia klase įvertintų I kartos protėvių.

STAMBIŲJŲ ŽEMAITUKŲ VEISLĖS ARKLIŲ VEISIMO PROGRAMOS 2022-2027 METAMS TIKSLAI BEI UŽDAVINIAI

Stambiųjų žemaitukų arklių veislės veisimo vizija – auginti arklius tinkamus:

- Veislei išsaugoti;
- Šeimos ūkiui / Žemės ūkio darbams;
- Miško darbams;
- Kaimo turizmo sodyboms;
- Laisvalaikio centrams;
- Nacionaliniams parkams, muziejams;
- Jojimui;
- Sportui (važnyčiojimas ir kitos sporto šakos);
- Pienui;
- Mėsai.

Todėl Stambiųjų žemaitukų arklių veislės veisimo programai nustatyti šie tikslai ir uždaviniai.

Tikslai:

1. Stambiųjų žemaitukų veislės populiacijos išsaugojimas;
2. Stambiųjų žemaitukų arklių veislės populiacijos gerinimas;
3. Stambiųjų žemaitukų arklių veislės populiacijos didinimas;
4. Stambiųjų žemaitukų veislės arklių vertės didinimas;
5. Siekti kuo platesnio Stambiųjų žemaitukų veislės arklių darbinių savybių įvertinimo

Uždaviniai:

1. Siekti didesnio licencijuotų eržilų panaudojimo veisimo programoje;
2. Siekti kuo didesnio veislei naudojamų eržilų darbinių savybių išbandymų;
3. Didinti veisimui tinkamų kumelių panaudojimą;
4. Vykdyti kilmės patikrinimą pagal kilmės knygos nuostatus;
5. Vykdyti kilmės patikrinimą pagal DNR tyrimus;
6. Didinti kompleksiskai vertinimo prieauglio skaičių;

7. Analizuoti gaunamus prieauglio vertinimų duomenis;
8. Vykdyti eržilų ir kumelių vertinimus pagal prieauglio kokybę;
9. Skatinti augintojus tinkamai parengti arklius eksterjero ir darbingumo vertinimams bei pardavimui;
10. Skatinti (premijuojant) augintojus auginti aukščiausios klasės eržilus bei kumeles;
11. Veislės populiarinimo renginių, švenčių rengimas ir dalyvavimas juose;
12. Reklaminių renginių rengimas/rėmimas, informacinė sklaida žiniasklaidoje, parodose, socialiniuose tinkluose ir kt.

REKOMENDACIJOS VEISĖJAMS IR AUGINTOJAMS

1. Aktyviai dalyvauti ir laikytis veisimo programos;
2. Laiku tvarkyti arklių apskaitos dokumentus;
3. Tam, kad selekcinis darbas būtų vykdomas efektyviai, veisėjai privalo numatyti konkrečius veisimo planus;
4. Reprodukcijai naudoti tik įvertintus eržilus bei kumeles;
5. Nelicencijuotų eržilų veisimui nenaudoti;
6. Reprodukcijai nenaudoti II klase įvertintų eržilų ir kumelių;
7. Kuo aktyviau pristatyti vertinimams savo išaugintus ir paruoštus arklius;
8. Su savo arkliais dalyvauti parodose, šventėse ir kituose renginiuose.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. R. Šveistienė (Patašiūtė) Lietuvos arklių genofondas – stambieji žemaitukai. Monografija. Utena: UAB „Utenos Indra“, 2005. 160 p.
2. M. Karpavičiūtė ir A. Sadauskaitė Lietuvos TSR veislinių arklių valstybinė kilmės knyga V. Vilnius: „Mintis“, 1967 m.
3. Lietuvos sunkiųjų arklių veislės augintojų asociacija – Lietuvos sunkiųjų ir stambiųjų žemaitukų veislių arklių vertinimo taisyklės 2012 m.
4. Lietuvos sunkiųjų arklių veislės augintojų asociacija – Lietuvos sunkiųjų arklių veislės veisimo programa 2012 m.

Parengė LSAVAA ir Aurelija Aksomaitytė